

До витоків Ужа

Мазуренко О., Всеукраїнська екологічна ліга

27 вересня Ужанському національному природному парку (УНПП) виповнюється 14 років. Розташований він у межах лише одного адміністративного району Закарпатської області – Великоберезнянського – і займає майже половину його території (48,4%).

Історія створення парку є тривалою і цікавою. Наприкінці XIX ст. австрійці побудували тут залізницю, щоб наблизити до Європи запаси якісної та дешевої деревини. Це спричинило неконтрольовану експлуатацію гірських лісових масивів, що, у свою чергу, призвело до зменшення кількості мисливських тварин, зникнення значних площ пралісів, порушення водного режиму гірських річок. Негативні наслідки промислового освоєння території викликали неабиякий резонанс у дослідницьких колах. Ще за часів Австро-Угорщини, на початку XX століття, науковці зрозуміли необхідність збереження краси та багатств земель неподалік Ужоцького перевалу. Вже тоді почали створювати прототипи сучасних природоохоронних об'єктів. Так, у 1908 році для охорони і збереження унікальних букових лісів у Карпатах було вперше створено природні резервати «Стужиця» та «Тихий», площу яких постійно збільшували і надалі – за часів Чехословаччини (після Першої світової війни) та Радянського Союзу.

Про неабияку цінність ландшафтів цієї території свідчить створення на її теренах та в прикордонних районах Польщі й Словаччини трилатерального біосферного резервату «Східні Карпати» – унікального поєднання природних та культурних пам'яток світового рівня. Це – найбільший за площею гірський резерват у Європі, де охороняються малозмінені ландшафти букових давніх лісів та східнокарпатських

гірських лук – полонин, який є своєрідним центром поширення великих ссавців у Європі. Рішенням комісії ЮНЕСКО «Людина та біосфера» він внесений до Світової мережі біосферних резерватів.

У сучасних межах цей унікальний природоохоронний об'єкт було сформовано у жовтні 1998 року, коли Україна підписала угоду про приєднання до білатерального утворення (Польща–Словаччина) Ужанського національного природного парку на Закарпатті та Надсянського регіонального ландшафтного парку на Львівщині.

Понад 2560 га буково-ялицево-яворових лісів Великоберезнянщини 28 червня 2007 року увійшли у складі українсько-словацького проекту «Букові праліси Карпат» до переліку світової природної спадщини ЮНЕСКО. Зазначимо, що праліси – це еталонні екосистеми, які не зазнавали впливу людини. Вивчаючи їх, науковці зможуть відтворити процеси формування

рослинного покриву планети, створити схеми відновлення високопродуктивних фітоценозів, зберегти від зникнення рідкісні види гірської флори та фауни. Тепер наша лісова перлина стоїть в одному ряду з озером Байкал, Єлоустоунським національним парком, Галапагоськими островами, Ніагарським водоспадом та іншими світовими феноменами.

Співробітники парку розробили численні, добре марковані маршрути. Один із них проходить по стику кордонів трьох держав – Словаччини, Польщі та України. От тільки для його проходження потрібно мати спеціальний дозвіл прикордонників, що майже унеможливорює або дуже ускладнює процедуру.

46 мільйонів років тому територія сучасного Закарпаття являла собою дно Тетису – давнього океану, про що свідчить знайдений у селі Верховина Бистра у 1968 році камінь з чітким відбитком риби-тунця. Нині він – серед 1500 артефактів Закарпатського краєзнавчого музею, а місце знахідки стало цікавим екскурсійний об'єктот.

Взимку 2013 року на чеському телебаченні відбувся прем'єрний показ документального фільму «Дика природа без кордонів» про унікальні природні об'єкти навколо колишньої Чехословацької республіки. Частину останнього, 13 фільму, чеські кінематографісти присвятили УНПП.

Поціновувачам краси та самобутньої культури Закарпаття цікаво буде дізнатися про фестивалі, які стали традиційними: у червні проходить фестиваль «Молочна ріка», у серпні-вересні – «Лемківська варта», у липні-серпні – традиційний волонтерський табір «Бергвальдпроект», метою діяльності якого є збереження гірських лісів.

Цього літа автору пощастило відвідати високогірний Ужок – центр Ужоцького природного науково-дослідного відділення УНПП.

Безкрає небо, затуманені пасма гір, кришталево чисті води гірських потічків, п'янке повітря, запашний хліб зі свіжим молоком і ліси, ліси, ліси... Вони тут скрізь, а відступають до сонця, щоб дати місце невеличким селам, полям та пасовищам.

На одному із залісених гірських схилів, у прогалині між віковими смереками холодним маловодним джерельцем бере свій початок знаменитий Уж, із яким топонімічно пов'язано багато назв.

Насамперед село Ужок – давнє поселення неподалік стратегічно важливого в усі часи Ужоцького перевалу, згадки про яке знаходимо в угорського літописця Аноніма, поляка Длугоша та багатьох інших істориків, – ознайомлення з ним буде цікавим усім подорожуючим.

Виявляється, якусь сотню-півтори років тому Ужок був знаним у Європі курортом – аналогом «Єсентуків» та «Нафтусі» як основних бальнеологічних принад. Джерела мали поетичні назви: «Ласло», «Марча», «Бела». Лікували тут в основному тяжкі форми захворювань опорно-рухового апарату. Наприкінці ХІХ століття польський професор П. Луцький та магнат Род збудували у Квасному потоці чудовий санаторно-курортний комплекс, який місцеві жителі

назвали «Тридцяток» – за кількістю кімнат для відпочивальників. Потік отримав назву від численних джерел з водою рудого кольору і кислуватого присмаку, яка просочувалася з берегів урочища. Воду для процедур нагрівали на відкритому вогні в чанах, куди занурювалися пацієнти. Така ж традиція, із незначними сучасними модернізаціями, збереглася й донині – згадаймо, наприклад, термальні ванни Кострино.

Тут і досі розповідають легенду про багатія-американця, якого повернула до повноцінного життя вода Ужка. На знак подяки він замовив бронзову статую Геракла, який долає підступного змія, і встановив її серед бризк фонтанів, а місцеві одразу ж нарекли бронзового героя «Залізним Іваном». Курортний комплекс був зруйнований під час подій Першої світової війни, вціліли лише підмурки корпусів та Іван, який нині експонується в Закарпатському краєзнавчому музеї.

Обабіч дороги, дбайливо схована від недоброго ока зеленою стіною дерев, стоїть у самому центрі села церква собору святого Архангела Михаїла. Зведена за прадавньою лемківською традицією у далекому 1745 році, вона й сьогодні викликає щире здивування та захоплення чіткістю форм та компактністю. У 2009 році храм було включено до переліку туристично-маркованих місць.

Ідея туристичної марки (ТМ) вперше зародилася в Чехії в 1998 році і являє собою дерев'яне кружальце з нанесеним зображенням туристично привабливого місця. Всі ТМ, незалежно від країни походження, виготовляє у чеському місті Римаров фірма Turistické-znamky, яка запатентувала цю торгову марку. Зазначимо, що сьогодні в Україні їх налічують 270. Ідея полягає в тому, що таку ТМ можна придбати лише в місці географічної локалізації пам'ятки і більше ніде. Подорожуючи, колекціонуй, вигравай призи, краще пізнавай Батьківщину – так можна сформулювати основну ідею проекту, до якого у світі вже долучилися 15 країн.

Напередодні Святої Трійці на поціновувачів давніх пам'яток дерев'яної архітектури чекала дуже приємна звістка: на 37 засіданні Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, яке відбулося в Камбоджі 21 червня цього року, було прийнято рішення про внесення церкви Собору святого Архангела Михаїла у транскордонній номінації Польща–Україна до переліку світової спадщини ЮНЕСКО разом з 15-ма номінантами під загальною назвою «Дерев'яні церкви Карпатського регіону України та Польщі». Набуття ужоцьким шедевром дерев'яного зодчества найвищого на планеті охоронного статусу дасть змогу кваліфіковано відновити втрачені інтер'єри та підтримувати пам'ятку в гарному стані.

Найатрактивнішим місцем Ужка є, безперечно, Ужоцький перевал – своєрідний Рубікон давніх часів між уграми та русинами, ключ до Карпатських гір, а в географічному відношенні – вододіл басейнів Чорного та Балтійського морів, межа між Львівською та Закарпатською областями.

Через перевал проходить збудована понад 100 років тому стратегічна залізниця на Галичину. За сміливість інженерних рішень, використаних для проходження надзвичайно складного рельєфу, її нарекли «Підкарпаторуським Земмерінгом» (порівнюючи з першою гірською залізницею Земмерінг в Австрії). Сім з половиною кілометрів прямої відстані між сусідньою з Ужком

Волосянкою та Ужоцьким перевалом для залізниці обернулися 19 кілометрами серпантинної дороги зі значними підйомами, численними тунелями, віадукми, терасами та мостами карколомної висоти. Вся ця система функціонує і сьогодні, демонструючи якість роботи будівельників Угорських королівських державних доріг.

На перевалі на початку ХХ століття неподалік від залізничної станції побудували готель «Спорт». Заможні пани та панянки з Європи радо приїздили сюди на так званий «вілет» – масові гуляння, щоб помилуватися навколишніми пейзажами, придбати вироби місцевих умільців, послухати українських народних пісень.

Події Першої світової війни залишили тут свої криваві трагічні сліди. Про це свідчить напис чотирма мовами на пам'ятній піраміді, встановленій на військовому кладовищі на самому перевалі. Про нього згадує Ярослав Гашек у своєму знаменитому творі «Пригоди бравого вояка Швейка».

Із оглядового майданчика поблизу перевалу перед мандрівником відкривається надзвичайно мальовничий гірський пейзаж, який заворожує будь-якої пори. Сюди хочеться повернутися ще хоч раз, помилуватися заспокійливою красою, послухати щебет птахів у прозорій небесній сині, відпочити душею. Тут розумієш, що природа створила храм, берегти і примножувати багатства якого – наше святе покликання.

Автор висловлює щире подяку інспектору I категорії Ужоцького ПНДВ Кищаку Олексію Олексійовичу за допомогу, надану в написанні статті.